

جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای منتخب (از منظر شاخص‌های توسعه انسانی، آزادی اقتصادی و فضای کسب و کار)

حسن ولی‌بیگی

(پژوهشگر موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی)

Hassan.valibeigi@gmail.com

فاطمه پناهی

(کارشناس موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی)

مورد کنکاش قرار گیرد. با توجه به ماهیت شاخص‌های پیش گفته که بصورت امتیاز و رتبه بوده، وضعیت هر کشوری را بایستی در مقایسه با سایر کشورها مورد ارزیابی قرار داد. بدین منظور وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای منتخب قرار گرفته است.

نتایج مطالعات نشان می‌دهد ایران نیازمند تلاش بیشتری برای دستیابی به اهداف خود در ایجاد و توسعه فضای رقابتی کشور است.

مقدمه

محیط فضای کسب و کار در کشورها هرچه شفاف‌تر و رقابتی‌تری باشد منجر به افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ سیاست‌های مطلوب شده و روند بهبودی شاخص‌های

چکیده

با بروز و ظهور پدیده جهانی شدن یکی از اساسی‌ترین چالش‌های چشم‌انداز اقتصاد ایران این پدیده بوده است و این پدیده چنان گسترده و عمیق شده که مواجهه با آن اجتناب‌ناپذیر است. در مواجهه با این پدیده، برخورداری از صنعت رقابت‌پذیر کلیدی‌ترین مساله است. صنعتی که بتواند در زنجیره تولید جهانی جایگاه مناسبی برای خود داشته باشد.

به نظر می‌رسد یکی از اقدام‌های مهم کشور در راستای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز، بهبود فضای کسب و کار و رقابتی نمودن آن در کشور است.

در این راستا در این گزارش سعی شده فضای کسب و کار کشور از دیدگاه نهادهای معتبر بین‌المللی با استفاده از شاخص‌های توسعه انسانی، آزادی اقتصادی و فضای کسب و کار

اقتصادی را در پی خواهد داشت.

۱. شاخص توسعه انسانی (HDI)

از هنگامی که اقتصاد دانان به بررسی مسائل توسعه کشورهای در حال توسعه پرداختند رشد اقتصادی (رشد تولید ناخالص داخلی) به عنوان بهترین شاخص رشد و توسعه اقتصادی کشورها مقبولیت عام یافت. ولی تجربه کشورها در طی چند دهه گذشته نشان داد که اگر چه رشد اقتصادی شرط لازم برای بهبود زندگی افراد جامعه است ولی شرط کافی نیست. حداقل سه دلیل وجود دارد که درآمد سرانه بالاتر ممکن است لزوماً به معنای درآمد بالاتر برای همه یا حتی اکثر خانوارها نباشد:

۱- دولت‌ها ممکن است منافع حاصل از رشد اقتصادی و درآمد سرانه بالاتر را صرف بهبود رفاه شهروندان نکنند، بلکه برای تقویت قدرت سیاسی خود درآمد را صرف هزینه‌های نظامی و یا پروژه‌های جاه طلبانه پر هزینه کنند.

۲- دولت‌ها ممکن است با سرکوب کردن میل به مصرف، منابع تحصیل شده از رشد اقتصادی را صرف سرمایه‌گذاری‌های آینده نمایند به گونه‌ای که افزایش مصرف در دوره‌های بعد امکان‌پذیر شود که در این صورت نسل حال از سطح رفاه پایین‌تری برخوردار خواهند شد.

۳- حتی اگر میانگین درآمد و مصرف جامعه افزایش یابد با توجه به وجود شکاف درآمدی بسیار محتمل خواهد بود که آنانی که وضع رفاهی بهتری دارند بخش اعظم منافع حاصل از رشد را به خود اختصاص دهند و سهم گروه‌های فقیر بسیار کمتر از گروه‌های دیگر افزایش یابد.

ناکافی بودن معیار درآمد سرانه و رشد اقتصادی در تعیین رفاه شهروندان موجب شد که برخی اقتصاددانان توجه خود را به شاخص‌هایی معطوف سازند که علاوه بر متغیرهای اقتصادی در برگیرنده متغیرهای اجتماعی و انسانی نیز باشد. یکی از مهم‌ترین این شاخص‌ها «شاخص توسعه انسانی» (Human Development Index/ HDI) است.

این شاخص در سال ۱۹۹۰ توسط آمارتیا سن - برنده جایزه نوبل - و اقتصاددان پاکستانی محبوب الحق و با همکاری گوستاو رانیس استاد دانشگاه بیل و دسای استاد دانشکده اقتصاد

در این راستا بررسی وضعیت شاخص‌های کسب و کار چه از نظر خرد و چه از نظر کلان و تبیین چالش‌های موجود می‌تواند در ایجاد و توسعه فضای کسب و کار در کشور مثمر باشد.

به نظر می‌رسد یکی از اقدام‌های مهم کشور در راستای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز (یعنی تبدیل شدن به قدرت اول منطقه) و از سوی دیگر در کوتاه مدت رقابت‌پذیر نمودن صنایع کشور، بهبود فضای کسب و کار و رقابتی نمودن آن در کشور است. بنابراین باید چالش‌های اساسی رقابتی فضای کسب و کار را شناسایی و تحلیل کرد تا بتوان برای رفع آنها برنامه‌ریزی نمود.

بر این اساس شاخص‌های فضای کسب و کار، آزادی اقتصادی و توسعه انسانی برای تعیین وضعیت ایران استخراج و مورد تحلیل قرار گرفته است. هر چند معیاری تحت عنوان آزادی کسب و کار یکی از اجزاء شاخص آزادی اقتصادی بوده و با شاخص دیگر یعنی فضای کسب و کار تداخل دارد لیکن به جهت منابع متفاوت محاسبه و اکمال همدیگر مورد توجه بوده‌اند. از سوی دیگر هر یک از شاخص‌های پیش گفته از جنبه‌های مختلف به فضای کسب و کار در کشور می‌پردازند.

اما آنچه برای بازرگانان و تجار داخلی و خارجی و حتی سرمایه‌گذاران مهم است وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای رقیب است. برای این منظور موقعیت ایران در مقایسه با کشورهای منتخب (کشورهایی که در تدوین برنامه پنجم و سند چشم‌انداز مورد توجه بوده‌اند و آمار و اطلاعات در خصوص آنها موجود بوده است) مورد بررسی قرار گرفته است.

داده‌های مربوط به اطلاعات این شاخص‌ها از بانک جهانی، بنیاد هریتیج و سازمان ملل (برنامه عمران سازمان ملل (UNDP)) استخراج شده است.

ساختار این گزارش به این ترتیب است که در ابتداء هر یک از شاخص‌ها برای ایران در مقایسه با کشورهای منتخب آورده شده است و در نهایت جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ذکر شده است.

لندن توسعه یافت و از همان زمان توسط «برنامه عمران سازمان ملل» (UNDP) مورد استفاده قرار گرفت.

هر ساله، از سال ۱۹۹۰ سازمان ملل گزارش توسعه انسانی (محاسبه و تحلیل شاخص توسعه انسانی) را که به جنبه‌های وسیع‌تر توسعه معطوف است منتشر می‌کند. این شاخص ضمن اینکه معیاری برای اندازه‌گیری رفاه شهروندان به‌دست می‌دهد اثر سیاست‌های اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان را اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص کشورها را بر حسب کیفیت زندگی شهروندان و نه صرفاً براساس ارقام سنتی درآمد سرانه آنها رتبه بندی می‌کند.

شاخص توسعه انسانی، اندازه ترکیبی از سه معیار زیر است:

۱- طول عمر و سلامت زندگی (که توسط امید به زندگی اندازه‌گیری می‌شود)،

۲- تحصیلات (که توسط سواد بزرگسالان و نام نویسی در سطوح ابتدایی، متوسط و عالی اندازه‌گیری می‌شود)،

۳- داشتن یک سطح استاندارد زندگی (که توسط درآمد سرانه بر اساس برابری قدرت خرید (PPP) اندازه‌گیری می‌شود). عدد شاخص توسعه انسانی، عددی بین صفر و یک است. هر چه به یک نزدیک‌تر شود بهبود در وضعیت و هرچه به صفر نزدیک‌تر شود بدتر شدن وضعیت را نشان می‌دهد.

اگر چه درآمد و ثروت ملی به‌طور بالقوه دامنه انتخاب افراد را گسترش می‌دهد ولی ممکن است لزوماً چنین نباشد. در واقع آنچه تعیین‌کننده است نه خود ثروت به‌طور فی‌نفسه بلکه روشی است که کشورها ثروت را به مصرف می‌رسانند.

اگر چه انتظار می‌رود که کشورهای با درآمد سرانه بالاتر از شاخص توسعه انسانی بالاتری برخوردار باشند ولی لزوماً چنین نیست. مقایسه‌های بین کشوری نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها با درآمد سرانه بالاتر در سطح پایینی از شاخص توسعه انسانی قراردارند و بالعکس در برخی از کشورها رتبه شاخص توسعه انسانی از رتبه در آمد سرانه آنها بالاتر است (در ادامه این مطلب را در قالب تفاوت رتبه درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی نشان خواهیم داد). در واقع مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی و رتبه درآمد سرانه کشورها نشان می‌دهد که تا چه حد

ثروت و درآمد کل کشور صرف بهبود کیفیت زندگی شهروندان شده است. پایین‌تر بودن شاخص توسعه انسانی در مقایسه با درآمد سرانه کشور نشان می‌دهد که متغیرهای توسعه انسانی (آموزش، بهداشت، رفاه و تأمین اجتماعی) متناسب با رشد و درآمد کشور توسعه نمی‌یابند و لذا کیفیت زندگی شهروندان متناسب با رشد در آمد سرانه کشور بهبود نمی‌یابد.

۱-۱. جایگاه ایران و کشورهای منتخب در گزارش شاخص توسعه انسانی در سال‌های اخیر

گزارش شاخص توسعه انسانی ۲۰۰۸ - ۲۰۰۷ که اخیراً توسط برنامه توسعه سازمان ملل منتشر گردیده، اطلاعات سال ۲۰۰۵ را منعکس می‌کند. این گزارش با عنوان «مبارزه با تغییر شرایط آب و هوایی، همکاری یکپارچه انسانی در دنیای تقسیم شده» منتشر شده است. در گزارش فوق کشورها به سه گروه شاخص بالا، متوسط و پایین دسته‌بندی شده‌اند:

الف- سطح توسعه انسانی بالا: کشورهایی که از سطح سواد، امید به زندگی و قدرت خرید پایه بالاتری برخوردارند، در این گروه قرار گرفته‌اند. در واقع ارزش عددی شاخص توسعه انسانی کشورهایی که بیش از ۰/۸ بوده در این گروه هستند. ایسلند، نروژ، استرالیا، کانادا و ایرلند به‌ترتیب بالاترین رتبه را در این گروه به خود اختصاص داده‌اند. این گروه شامل ۷۰ کشور است که علاوه بر کشورهای پیشرفته و برخی کشورهای آمریکای لاتین کلیه کشورهای نفتی خاورمیانه (به استثنای ایران و عراق) و لیبی در شمال آفریقا را شامل می‌شود.

ب- سطح توسعه میانی: گزارش توسعه انسانی، کشورهایی را که ارزش عددی شاخص توسعه انسانی در دامنه ۰/۸ و ۰/۵ قرار دارند، در گروه سطح توسعه انسانی میانه طبقه‌بندی نموده است. این گروه شامل ۸۵ کشور است. ایران با کسب امتیاز ۰/۷۵۹ در میان ۱۷۷ کشور جایگاه ۹۴ را به خود اختصاص داده و در گروه کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار گرفته است. در این گروه کشورهای قزاقستان (رتبه ۷۳)، اوکراین (رتبه ۷۶) و ترکیه (رتبه ۸۴) بالاتر از ایران قرار دارند.

ج- سطح توسعه انسانی پایین: مطابق طبقه‌بندی گزارش

توسعه انسانی، کشورهای که ارزش عددی شاخص توسعه انسانی آنها کمتر از ۰/۵ بوده، در سطح توسعه انسانی پایین هستند. این گروه شامل ۲۲ کشور است که سنگال بالاتر از همه قرار دارد.

مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۰۷ با رتبه آن در سال ۲۰۰۶ نشان می‌دهد که ایران دو پله صعود کرده و این آمار نشان‌دهنده بهتر شدن وضعیت کشورمان از لحاظ اقتصادی و اجتماعی است.

در شاخص امید به زندگی، مردم ژاپن با متوسط امید به زندگی ۸۲/۳ سال از طولانی‌ترین و سالم‌ترین زندگی در بین مردم سایر نقاط جهان برخوردار هستند. بعد از ژاپن، هنگ کنگ با ۸۱/۹ و ایسلند با ۸۱/۵ سال در رده‌های بعدی قرار دارند. گفتمانی است امید به زندگی در کشورهای نروژ ۷۹/۸، ایالات متحده آمریکا ۷۷/۹، استرالیا ۸۰/۹ و فرانسه ۸۰/۲ سال است.

این شاخص در ایران ۷۰/۲ سال اعلام شده است. در مقام مقایسه، طول عمر متوسط مردم ایران نسبت به سال ۲۰۰۶، ۰/۵ واحد کاهش یافته است. این رقم ایران را در رده‌های کشورهای چون مصر قرار می‌دهد. مقایسه ایران با کشورهای بالای جدول نشان می‌دهد متوسط طول عمر ژاپنی‌ها حدود ۱۲ سال و نروژی‌ها ۹/۵ سال از مردم ما بیشتر است. در مقابل، ایرانی‌ها از طول عمر بیشتری نسبت به ساکنان سرزمین‌های روسیه، هند و آفریقای جنوبی برخوردار هستند. پایین‌ترین امید به زندگی به کشور زامبیا با ۴۰/۵ سال تعلق دارد. متوسط جهانی این شاخص ۶۸/۱ سال است.

شاخص مهم بعدی در تحلیل توسعه انسانی، نرخ باسوادی است. این نرخ در بیشتر کشورهای توسعه یافته بالای ۹۹ درصد است. نگاهی به جداول گزارش توسعه انسانی نشان می‌دهد ۱۹ کشور برتر دارای نرخ باسوادی ۱۰۰ درصد هستند. گفتمانی است این نرخ در کشورمان ۸۲/۴ درصد است که هرچند از متوسط جهانی آن، یعنی ۷۸/۶ درصد بالاتر است اما در میان کشورهای هم‌تراز ایران، نرخ مطلوبی محسوب نمی‌شود. این رقم در کشورهای نفت خیز خاورمیانه مانند کویت ۹۳/۳، قطر ۸۹،

امارات ۸۸/۷ و در کشورهای چین ۹۰/۹ و ترکیه ۸۷/۴ درصد است.

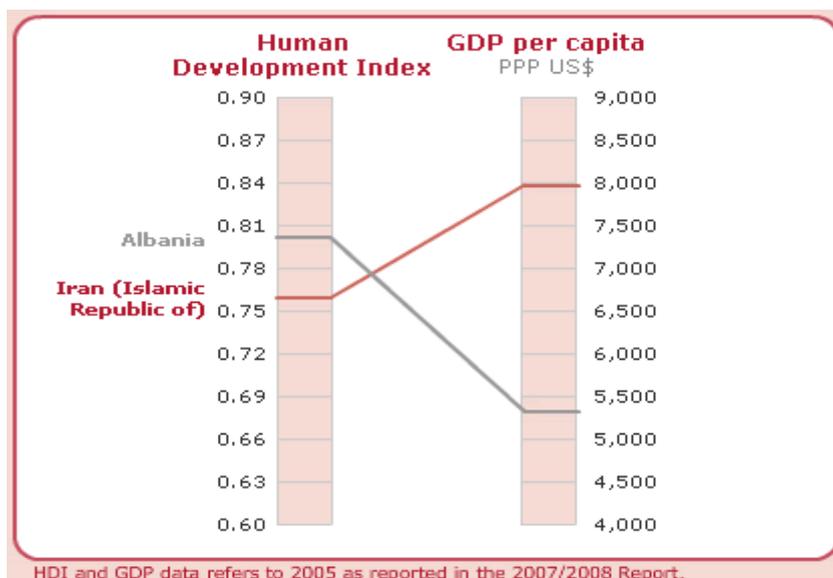
از حیث درآمد سرانه، ایران با درآمد سرانه‌ای معادل ۷۹۶۸ دلار براساس برابری قدرت خرید، فاصله قابل ملاحظه‌ای با کشورهای چون نروژ با ۴۱۴۲۰ دلار و ایالات متحده با ۴۱۸۹۰ دلار دارد. البته درآمد سرانه ایران از درآمد سرانه‌های مانند چین و هند بالاتر است.

شاخص دیگر، شاخص GDP است که در کشورمان معادل ۰/۷۳۱ بوده و پایین‌تر از سطح متوسط جهانی یعنی رقم ۰/۷۶۱ است.

با توجه به وجود منابع عظیم طبیعی و انسانی در ایران پایین بودن GDP اصلاً جایگاه خوبی با توجه به امکانات بالقوه برای ایران به دست نمی‌دهد. این شاخص برای کشورهای نروژ و ایالات متحده یک است. برای کشورهای نفت خیز خاورمیانه چون کویت، قطر و امارات شاخص GDP به ترتیب ۰/۹۳۸، ۰/۹۳۰ و ۰/۹۲۵ است.

نمودار (۱) وضعیت کشور را در دو شاخص درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی در مقایسه با آلبانی به تصویر می‌کشد و به خوبی تفاوت در درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی را برای ایران نشان می‌دهد. همچنان که ملاحظه می‌شود بر اساس درآمد سرانه ایران به مراتب بالاتر از آلبانی قرار دارد. ولی در شاخص توسعه انسانی وضع معکوس است و آلبانی رتبه بالاتری نسبت به ایران دارد.

همانطور که ذکر شد مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی و رتبه درآمد سرانه کشورها نشان می‌دهد که تا چه حد ثروت و درآمد کل کشور صرف بهبود کیفیت زندگی شهروندان شده است. پایین‌تر بودن شاخص توسعه انسانی در ایران در مقایسه با درآمد سرانه کشور نشان می‌دهد که متغیرهای توسعه انسانی (آموزش، بهداشت، رفاه و تأمین اجتماعی) و یا کیفیت زندگی شهروندان ایرانی متناسب با رشد درآمد سرانه کشور بهبود نیافته است.

نمودار ۱- مقایسه مقدار شاخص توسعه انسانی و مقدار شاخص درآمد سرانه ایران و آلبانی

در سطح پایین درآمدی در طبقه‌بندی توسعه انسانی قرار ندارند. براساس این گزارش، شاخص توسعه انسانی ایران از ۰/۵۷۱ در سال ۱۹۷۵ به رقم ۰/۷۵۹ در سال ۲۰۰۵ رسیده است. در طول ۳۰ سال گذشته، بیشترین مقدار رشد مربوط به پنج ساله ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۵ بوده که رشدی ۶/۴ درصدی را نشان می‌دهد. طی این مدت کشور چین از امتیاز ۰/۵۳۰ در سال ۱۹۷۵ و رتبه‌ای پایین‌تر با سرعت بیشتری از ایران رشد یافته و با دست یافتن به امتیاز ۰/۷۷۷ در سال ۱۳،۲۰۰۵ پله بالاتر از ایران قرار گرفته است.

جدول شماره (۱) روند شاخص توسعه انسانی را برای ایران و کشورهای منتخب در فاصله سال‌های ۱۹۷۵-۲۰۰۵ نشان می‌دهد. نتایج حاصل از جدول (۱) نشان می‌دهد که از هشت کشور مورد بررسی (فرانسه، امارات متحده عربی، عربستان سعودی، مالزی، چین، ترکیه، ایران و هند)، چهار کشور فرانسه، امارات متحده عربی، عربستان سعودی و مالزی در سطح درآمد بالا در طبقه‌بندی توسعه انسانی قرار دارند. مطابق طبقه‌بندی انجام شده چهار کشور چین، ترکیه، ایران و هند در گروه طبقه متوسط به لحاظ درآمدی قرار دارند. از هشت کشور مورد بررسی هیچ کدام

جدول ۱- روند شاخص توسعه انسانی در فاصله سال‌های ۱۹۷۵-۲۰۰۵ در ایران و کشورهای منتخب

کشور	شاخص درآمد	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	
فرانسه	درآمد بالا								
		امارات متحده عربی							
		عربستان سعودی							
		مالزی							
چین	درآمد متوسط								
		ترکیه							
		ایران							
		هند							

مأخذ: گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۸

جدول شماره (۲) برخی شاخص‌های توسعه انسانی را برای ایران و کشورهای منتخب نشان می‌دهد. با نگاهی به تفاوت رتبه درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی می‌توان دریافت که در میان هشت کشور مورد بررسی تنها

فرانسه و چین توانسته‌اند کیفیت استاندارد زندگی را در مقایسه با درآمد سرانه در کشور خود ارتقاء بخشند و بقیه کشورها از چنین ویژگی برخوردار نبوده‌اند.

جدول ۲- شاخص توسعه انسانی در برخی کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۸

در صد جمعیت بالای ۱۵ سال		نرخ رشد جمعیت	سرانه GDP (PPP)	تفاوت HDI و درآمد سرانه	شاخص توسعه انسانی		شاخص
۲۰۱۵	۲۰۰۵	۲۰۰۵-۱۵	به دلار	رتبه	رتبه	ارزش	کشور
							فرانسه
				-			امارات متحده عربی
				-			عربستان سعودی
				-			مالزی
				-			چین
				-			ترکیه
				-			ایران
				-			هند

مأخذ: گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۸

جدول شماره (۳) رتبه تولید ناخالص داخلی سرانه و رتبه شاخص توسعه انسانی را در کشورهای نفتی خاور میانه در سال ۲۰۰۷ نشان می‌دهد.

در این جدول سعی شده است هر یک از کشورهای نفتی خاورمیانه با کشور دیگری مقایسه شود که دارای درآمد سرانه به نسبت یکسانی هستند و در مورد هر دو کشور رتبه شاخص توسعه انسانی و شکاف بین دو رتبه مقایسه شود. همانگونه که جدول (۲) نشان می‌دهد قطر و اتریش هر دو دارای درآمد به نسبت یکسانی هستند (در دامنه ۳۶۰۰۰ دلار) ولی رتبه قطر در توسعه انسانی ۳۵ و رتبه اتریش ۱۵ است و رتبه شاخص توسعه انسانی قطر ۲۶ واحد عقب‌تر از درآمد سرانه‌اش است.

به همین ترتیب رتبه شاخص توسعه انسانی در امارات متحده عربی ۲۳ واحد، عربستان ۱۵ واحد و ایران ۱۵ واحد عقب‌تر از رتبه درآمد سرانه است. ایران و پاناما هر دو دارای درآمد سرانه یکسانی هستند (در دامنه ۸۵۰۰ دلار) در حالی که پاناما در رتبه

منفی بودن شکاف بین درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهد درآمدهای کسب شده به طور مناسب و یکنواخت و با هدف رفاه جامعه و مولفه‌های توسعه انسانی شامل آموزش و بهداشت صرف نمی‌شوند. به عبارت دیگر توزیع درآمد به طور عادلانه صورت نمی‌گیرد. بر این اساس در ایران و بقیه کشورهای مورد بررسی جهت بهبود شاخص توسعه انسانی باید به آموزش در سطوح ابتدایی، راهنمایی و متوسطه و تصحیح نظام آموزش بیشتر توجه شود. همچنین ارتقای سطح بهداشت جامعه به طور فراگیر در میان تمام اقشار، کمک شایانی به بهبود شاخص HDI خواهد کرد.

۱-۲. شاخص توسعه انسانی برای کشورهای نفتی ممکن است همراه‌کننده باشد

با توجه به اینکه بخش اعظمی از درآمدهای ایران از نفت حاصل می‌شود تأثیر این منبع بر شاخص توسعه انسانی ایران و مقایسه با برخی کشورهای نفتی خالی از فایده نخواهد بود.

شاخص توسعه انسانی ۱۴ واحد جلوتر و ایران ۱۵ واحد عقب‌تر است.

همچنین بر اساس گزارش توسعه انسانی مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۰۷ با رتبه آن در سال ۲۰۰۵ نشان می‌دهد که در کشورهای نفتی عضو اوپک به جز ونزویلا و الجزایر (با ۲ رتبه کاهش) و کویت (بدون تغییر رتبه) بقیه کشورها با صعود در رتبه توسعه انسانی مواجه بوده‌اند. در بین این کشورها عربستان ۱۵ رتبه، قطر ۱۱ رتبه، امارات متحده عربی ۱۰ رتبه، لیبی ۸ رتبه، ایران ۲ رتبه و اندونزی و نیجریه هر یک ۱ رتبه در شاخص توسعه انسانی صعود کرده‌اند.

مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی در سال‌های مختلف به‌ویژه در مورد کشورهای نفتی نشان می‌دهد که افزایش این رتبه نمی‌تواند به عنوان بهبود در کیفیت زندگی شهروندان تلقی شود. همانگونه که قبلاً اشاره شد شاخص توسعه انسانی از میانگین سه معیار امید به زندگی، تحصیلات و در آمد سرانه

(PPP) به‌دست می‌آید و در آمد سرانه خود یکی از اجزا شاخص توسعه انسانی است. طی سال‌های اخیر افزایش در قیمت نفت موجب افزایش درآمد سرانه شده و این افزایش موجب بالا رفتن شاخص توسعه انسانی گردیده و رتبه شاخص توسعه انسانی را بالا برده است، بدون اینکه لزوماً تغییر عمده‌ای در امید به زندگی و پیشرفت آموزشی حاصل شده باشد. بر همین اساس عربستان سعودی با بالاترین میزان صدور و درآمد نفت در بین کشورهای اوپک در طی سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۷ با بیشترین میزان صعود در رتبه توسعه انسانی مواجه شده است.

به‌طور خلاصه باید گفت که تأکید بر بهبود رتبه شاخص توسعه انسانی در طی یک دوره زمانی، به‌ویژه در مورد کشورهای نفتی می‌تواند بسیار گمراه‌کننده باشد. در واقع آنچه باید مورد توجه قرار گیرد و در سیاست‌گذاری استفاده شود شکاف بین رتبه درآمد سرانه و رتبه شاخص توسعه انسانی و یا لحاظ نمودن GDP (PPP) سرانه بدون نفت است.

جدول ۳- تولید ناخالص داخلی سرانه و شاخص توسعه انسانی در برخی کشورها

کشور	تولید ناخالص داخلی سرانه (PPP) به دلار	شاخص توسعه انسانی	رتبه تولید ناخالص داخلی (PPP)	رتبه HDI	شکاف بین رتبه GDP سرانه و HDI
قطر	۳۶۶۳۲	٪۸۷۵	۹	۳۵	-۲۶
اتریش	۳۶۳۶۸	٪۹۴۸	۱۰	۱۵	-۵
امارات متحده عربی	۳۴۱۰۹	٪۸۶۸	۱۶	۳۹	-۲۳
سوئد	۳۴۷۳۵	٪۹۵۶	۱۵	۶	+۹
کویت	۲۰۸۸۶	٪۸۹۱	۳۶	۳۳	+۳
مجارستان	۲۰۰۴۷	٪۸۷۴	۳۸	۳۶	+۲
عربستان سعودی	۱۶۵۰۵	٪۸۱۲	۴۶	۶۱	-۱۵
آرژانتین	۱۶۰۸۰	٪۸۶۹	۴۹	۳۸	+۱۱
لیبی	۱۲۸۴۸	٪۸۱۸	۵۷	۵۶	+۱
شیلی	۱۲۸۱۱	٪۸۶۷	۵۸	۴۰	+۱۸
ایران	۸۵۳۵	٪۷۵۹	۷۹	۹۴	-۱۵
پاناما	۸۵۹۳	٪۸۱۲	۷۶	۶۲	+۱۴

مأخذ: گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۸

۲. شاخص آزادی اقتصادی

رتبه‌بندی آزادی اقتصادی از سال ۱۹۹۵ توسط محافظه‌کاران ایالات متحده، با همراهی وال استریت ژورنال و بر اساس شاخص‌های بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و واحد اطلاعات اقتصادی اکونومیست محاسبه می‌شود و در آن کشوری که شاخص آزادی آن به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد دارای اقتصاد آزادتر و کشوری که شاخص آزادی اقتصادی در آن کمتر باشد، بسته‌تر محسوب می‌شود.

شاخص آزادی اقتصادی از ترکیب ده شاخص آزادی کسب و کار، آزادی تجاری، آزادی مالیاتی، اندازه دولت، آزادی پولی، آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی تامین مالی، حقوق مالکیت فکری، رهایی از فساد اقتصادی و آزادی نیروی کار محاسبه می‌شود.

در رتبه‌بندی سال ۲۰۰۸، کشور هنگ‌کنگ با شاخص ۹۰/۳ بازترین اقتصاد دنیا محسوب می‌شود پس از آن کشورهای سنگاپور، ایرلند، استرالیا، آمریکا، نیوزلند، کانادا، شیلی، سوئیس و انگلستان قرار دارند.

بسته‌ترین اقتصادها در سال ۲۰۰۸ هم از آخر به ترتیب کره شمالی (با شاخص ۳)، کوبا (با شاخص ۲۷/۵)، زیمبابوه، لیبی، برمه، ترکمنستان، ایران، میانمار، بلاروس، بنگلادش و ونزوئلا هستند.

گزارش آزادی اقتصادی نشان می‌دهد هر چقدر اقتصادها بازتر هستند، از تولید ناخالص سرانه بالاتری نیز برخوردارند.

۲-۱. وضعیت ایران

بر اساس گزارش منتشر شده رتبه ایران در میان ۱۵۷ کشور جهان ۱۵۱ ذکر شده است که در شاخص‌های دهگانه آزادی اقتصادی در ایران، اندازه دولت با ۸۴/۵ امتیاز بیشترین و سه شاخص آزادی تامین مالی، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی حقوق مالکیت فکری با نمره ۱۰ از صد، کمترین شاخص‌های اقتصاد ایران محسوب می‌شوند.

در این گزارش یکی از عوامل پایین بودن نمره آزادی سرمایه‌گذاری و تجارت آزاد وجود مجوزها و پروانه‌های تجاری و

بوروکراسی اداری، نرخ‌های تعرفه بالا و وجود موانع غیرتعرفه‌ای ذکر شده است.

طبق این گزارش نرخ آزادی کسب و کار در ایران ۵۵ درصد ارزیابی شده است. در این گزارش آمده است فضای آزاد برای شروع، انجام و در نهایت اتمام یک کسب و کار به دلیل مقررات و بوروکراسی‌های اداری محدود است و تنها متوسط دوره‌ای که برای شروع یک کسب و کار نیاز است در حدود ۴۷ روز زمان نیاز دارد و این در حالی است که متوسط زمان مناسب برای شروع یک کسب و کار جدید در جهان ۴۳ روز ارزیابی شده است. اخذ مجوز رسمی کسب و کار ۶۷۰ روز در ایران زمان می‌برد که متوسط جهانی این مدت زمان ۲۳۴ روز اعلام شده است.

درصد آزادی تجارت در ایران طبق این گزارش ۵۷/۴ درصد ارزیابی شده است. متوسط تعرفه در ایران طی سال ۲۰۰۴ میلادی ۱۳/۸ درصد اعلام شده است. محدودیت‌ها و موانع وارداتی، تعرفه‌ها و مالیات‌های کلان گمرکی، مراحل دشوار گمرکی، کنترل شدید دولت بر واردات و اجرای ضعیف حقوق مالکیتی همگی بر بالا رفتن هزینه‌های تجارت در این کشور دامن زده است. در این گزارش آمده است که ۱۵ درصد از ۱۰۰ نمره‌ای که به آزادی اقتصادی در ایران اختصاص یافته به دلیل موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای کسر شده است.

نرخ آزادی مالیاتی ایران از جانب این بنیاد تحقیقاتی در سال ۲۰۰۸، ۸۱/۱ درصد اعلام شده است. در این گزارش آمده است که نرخ مالیات بر درآمد در ایران بالاست اما نرخ مالیات دریافتی از شرکت‌های سهامی پایین است. طبق آمار بالاترین نرخ مالیات دریافتی از شرکت‌ها ۲۵ درصد است و این در حالی است که بالاترین نرخ مالیات بر درآمدها ۳۵ درصد ارزیابی شده است.

کل هزینه‌های دولتی شامل مصارف و پرداخت‌های انتقالی در سطح متوسط ارزیابی شده است. به این ترتیب طبق آمار طی سال ۲۰۰۷ دولت ایران ۲۲/۷ درصد تولید ناخالص داخلی را صرف هزینه‌های دولتی کرده است. حدود ۵۰۰ شرکت در این کشور دولتی و در حدود یک هزار شرکت، نیمه دولتی هستند.

میزان آزادی مالی در این گزارش ۶۱/۳ درصد ارزیابی شده، نرخ تورم در این کشور در فاصله سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۶ در

حدود ۱۴ درصد بوده است. دولت کنترل قیمت محصولات و فرآورده‌های نفتی، برق، آب و گندم مورد نیاز برای تولید را عهده‌دار است، به بخش‌های مختلف اقتصاد خود یارانه‌های دولتی تزریق می‌کند و با ایجاد مقررات، قیمت‌ها را در بسیاری از شرکت‌های تحت مدیریتش، کنترل می‌کند.

طبق این گزارش سرمایه‌گذاری خارجی در ایران تنها به بانک‌ها، ارتباطات دور برد، حمل و نقل، نظارت‌های مرزی و نفت و گاز خلاصه می‌شود. دولت ایران مجوز فروش ۶۵ درصد از سهام شرکت‌های دولتی به غیر از صنایع امنیتی و دفاعی و شرکت ملی نفت ایران را صادر کرده است.

در این گزارش نرخ آزادی مالی در ایران ۱۰ درصد اعلام شده است. همچنین نرخ حقوق مالکیت در ایران حدود ۱۰ درصد ارزیابی شده است.

این بنیاد تحقیقاتی درصد رهایی از فساد مالی در ایران را حدود ۲۷ درصد ارزیابی کرده است. ایران به لحاظ شاخص درک و شفافیت فساد مالی طی سال ۲۰۰۶ از میان ۱۶۳ کشور در جایگاه ۱۰۵ قرار داشته است.

قوانین استخدامی محدود موجب کاهش فرصت‌های شغلی شده، هزینه استخدام کارگران و کارمندان بدون محاسبه حقوق آنها بسیار بالاست و اخراج یک نیروی کاری نیازمند تاییدیه شورای اسلامی کار است. بدین ترتیب مشکلات اخراج و تعدیل کارگران به گونه‌ای است که شرکت‌های کارفرما را از استخدام نیروهای بیشتر منصرف ساخته است. گفتنی است این موسسه شاخص آزادی نیروی کار در ایران را ۴۳/۸ درصد اعلام کرده است. جدول (۴) وضعیت ایران را در مقایسه با متوسط جهانی به خوبی نشان می‌دهد.

جدول ۴- شاخص‌های ده گانه آزادی اقتصادی برای اقتصاد ایران در ۲۰۰۸

شاخص‌ها	نمره ایران از ۱۰۰	متوسط جهانی	نمره بهترین کشور (هنگ کنگ)
آزادی کسب و کار			
آزادی تجارت			
آزادی مالیاتی			
اندازه دولت			
آزادی پولی			
آزادی سرمایه‌گذاری			
آزادی تامین مالی			
آزادی حقوق مالکیت فکری			
رهایی از فساد مالی			
آزادی نیروی کار			

source: Heritage foundation (2008).www.Heritage.org

هستند. در این میان رتبه چین و هند به ایران نزدیک‌تر است. در شاخص آزادی کسب و کار کشورهای امارات، چین و هند وضعیت بدتر از ایران دارند. در شاخص آزادی تجارت فقط هند از ایران وضعیت نامناسب‌تری دارد. در آزادی مالیاتی وضعیت ایران از فرانسه، چین، ترکیه و هند مناسب‌تر است. در اندازه دولت وضعیت ایران تنها از چین بدتر است و بقیه کشورهای مورد

۲-۲. مقایسه شاخص آزادی اقتصادی ایران با برخی کشورها

جدول (۵) شاخص آزادی اقتصادی ایران و هفت کشور دیگر (فرانسه، امارات، عربستان سعودی، مالزی، چین، ترکیه و هند) را در سال ۲۰۰۸ نشان می‌دهد. همچنان که از جدول (۵) ملاحظه می‌شود تمامی کشورهای مورد مطالعه دارای رتبه بالاتر از ایران

فکری، رهایی از فساد و نیروی کار نسبت به کشورهای مورد بررسی از وضعیت خوبی برخوردار نیست.

بررسی وضعیت مناسب‌تری دارد. در شاخص‌های آزادی سیاست‌های پولی، سرمایه‌گذاری، تامین مالی، حقوق مالکیت

جدول ۵- شاخص آزادی اقتصادی و نماگرهای آن در برخی کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۸

شاخص کشور	رتبه	متوسط کل	آزادی کسب و کار	آزادی تجارت	آزادی مالیاتی	اندازه دولت	سیاست‌های پولی	سرمایه‌گذاری	تامین مالی	حقوق مالکیت فکری	رهایی از فساد	آزادی نیروی کار
فرانسه												
امارات												
عربستان												
مالزی												
چین												
ترکیه												
ایران												
هند												

source: Heritage foundation (2008).www.Heritage.org

جدول (۶) رتبه‌بندی ایران و کشورهای منتخب را طی سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۶ نشان می‌دهد.

جدول ۶- رتبه‌بندی ایران و برخی کشورهای منتخب در شاخص آزادی اقتصادی طی سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۶

کشور/ سال	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸
فرانسه													
امارات													
عربستان													
مالزی													
چین													
ترکیه													
ایران													
هند													

source: Heritage foundation (2008).www.Heritage.org

سال ۲۰۰۸ به ترتیب در این رتبه‌های جهانی قرار دارند: ایران از نظر شاخص‌های آزادی اقتصادی در میان ۲۲ کشور حوزه سند چشم‌انداز ۲۰ ساله نظام، در رتبه ۲۱ قرار گرفته است.

جدول (۷) مقایسه وضعیت ایران با ۲۲ کشور حوزه سند چشم‌انداز ۲۰ ساله است که جمهوری اسلامی تا سال ۱۴۰۴ شمسی باید از نظر علمی، فناوری و اقتصادی از آنها رتبه بالاتری داشته باشد، این کشورها از نظر شاخص‌های آزادی اقتصادی در

جدول ۷- مقایسه ایران با ۲۲ کشور سند چشم‌انداز در شاخص آزادی اقتصادی ۲۰۰۸

رتبه در منطقه	شاخص آزادی اقتصادی	رتبه جهانی
۱- بحرین	۷۲/۲	۱۹
۲- ارمنستان	۷۰/۳	۲۸
۳- گرجستان	۶۹/۲	۳۲
۴- کویت	۶۸/۳	۳۹
۵- عمان	۶۷/۴	۴۲
۶- اسرائیل	۶۶/۱	۴۶
۷- اردن	۶۳	۵۸
۸- عربستان سعودی	۶۲/۸	۶۰
۹- امارات متحده عربی	۶۲/۸	۶۳
۱۰- قطر	۶۲/۶	۶۶
۱۱- قرقیزستان	۶۱/۶	۷۰
۱۲- لبنان	۶۰/۹	۷۳
۱۳- ترکیه	۶۰/۸	۷۴
۱۴- قزاقستان	۶۰/۵	۷۶
۱۵- پاکستان	۵۶/۸	۹۳
۱۶- آذربایجان	۵۵/۳	۱۰۷
۱۷- تاجیکستان	۵۴/۵	۱۱۴
۱۸- یمن	۵۲/۸	۱۲۵
۱۹- ازبکستان	۵۲/۳	۱۳۰
۲۰- سوریه	۴۶/۴	۱۴۴
۲۱- ایران	۴۴	۱۵۱
۲۲- ترکمنستان	۴۳/۴	۱۵۲

source: Heritage foundation (2008).www.Heritage.org

اقتصاد جهانی می‌باشد.

گزارش فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۸ پنجمین گزارش سالانه گروه بانک جهانی است که به کنکاش در خصوص چارچوب بهبود فضای کسب و کار و شناسایی چالش‌های موجود جهت ارتقا وضعیت فضای کسب و کار می‌پردازد. در گزارش منتشره شاخص‌های کمی مربوط به مقررات کسب و کار و حمایت از حقوق مالکیت در میان ۱۸۱ کشور جهان مورد مقایسه قرار می‌گیرد.

در این گزارش مقرراتی که ده مرحله از عمر یک کسب و کار (از زمان شکل‌گیری تا انحلال) را متأثر می‌سازد به شرح زیر

۳. فضای کسب و کار

در یک بیان ساده و صریح، می‌توان ادعان داشت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است. فضای کسب و کار سرمایه‌گذاری را می‌توان از حوزه‌های استراتژیک توسعه صنعتی ایران تلقی کرد که عمدتاً ناشی از عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی است. از سوی دیگر، توسعه اقتصادی بر پایه رقابت‌پذیری کشورها استوار است و سلامت محیط کسب و کار از عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری کشورها در

مورد ارزیابی و مقایسه قرار می‌گیرد:

شروع کسب و کار (فرآیند ثبت شرکت)، اخذ مجوزها (تمامی فرآیند لازم الرعایه از اخذ مجوز تا تأسیس و راه‌اندازی یک کارگاه را شامل می‌شود)، استخدام و اخراج نیروی کار، ثبت مالکیت (فرآیند لازم جهت ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی می‌باشد)، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران (سهامداران)، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، انحلال یک فعالیت، الزام‌آور بودن قراردادها.

بانک جهانی با استناد به ۱۰ شاخص فوق، رتبه سهولت کسب و کار را محاسبه و به صورت مقایسه‌ای برای تمامی ۱۸۱ کشور گزارش می‌کند. در تازه‌ترین گزارش بانک جهانی که کشورها را به لحاظ میزان آزادی فضای کسب و کار در جهان درجه‌بندی کرده است که رتبه ایران را ۱۴۲ اعلام نموده است. رتبه ایران از این نظر نسبت به گزارش سال قبل بانک جهانی چهار پله نزول داشته است. ایران در سال گذشته در رتبه ۱۳۸ از نظر سهولت کسب و کار قرار گرفته بود.

ده کشور نخست دنیا از نظر سهولت کسب و کار در سال ۲۰۰۸ به ترتیب عبارتند از: سنگاپور، نیوزیلند، آمریکا، هنگ‌کنگ، دانمارک، انگلیس، ایرلند، کانادا، استرالیا و نروژ. در میان ۱۸ کشور خاورمیانه و شمال آفریقا نیز ایران از نظر سهولت کسب و کار در رتبه ۱۶ قرار گرفته است. عربستان با رتبه جهانی ۱۶ در رتبه نخست منطقه از این نظر قرار گرفته است. رتبه سایر کشورها نیز به ترتیب عبارت است از بحرین (رتبه جهانی ۱۸)، قطر (۳۷)، امارات (۴۵)، کویت (۵۲)، عمان (۵۷)، تونس (۷۳)، یمن (۹۶)، لبنان (۹۹)، اردن (۱۰۱)، مصر (۱۱۴)، مراکش (۱۲۶)، فلسطین (۱۳۱)، الجزایر (۱۳۲)، سوریه (۱۳۷)، ایران (۱۴۲)، عراق (۱۵۲) و جیبوتی (۱۵۳).

در گزارش بانک جهانی آمده است، خاورمیانه و شمال آفریقا، همچنان در پی آزادی بیشتر فضای کسب و کار و برداشتن موانع قانونی در این زمینه هستند.

برپایه این گزارش، مصر برای سومین بار در فهرست ۱۰ کشور نخست جای دارد که در راه آزادی کسب و کار گام برمی‌دارد. عربستان و بحرین هم جزو ۲۵ کشوری هستند که در

سال گذشته وضعیت خود را در این زمینه بهبود بخشیده‌اند.

گزارش بانک جهانی نشان می‌دهد که در دو سوم کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا، از ژوئن ۲۰۰۷ تا ژوئن ۲۰۰۸، بیست و هفت برنامه اصلاح اقتصادی به اجرا درآمده است.

در این گزارش، سنگاپور برای سومین سال پیاپی در میان ۱۸۱ کشور جهان، آسان‌ترین کشور جهان برای کسب و کار معرفی شده است.

جمهوری دموکراتیک کنگو نیز پر مشکل‌ترین کشور جهان در این زمینه بوده است.

مایکل کلین، معاون بانک جهانی در امور توسعه مالی می‌گوید: «اقتصاد نیازمند مقرراتی است که کارآمد، آسان و برای همه دسترس‌پذیر باشد. در غیر این صورت، تجارت در دام اقتصاد غیر رسمی و بی‌سر و سامان می‌افتد؛ جایی که بخش‌های اقتصاد به سرمایه دسترسی کمتری دارند و کارگران کمتری را به استخدام می‌گیرند و این کارگران نیز از حمایت قانون کار برخوردار نیستند».

۱-۳. ایران و مقایسه با کشورهای منتخب

بر این اساس بررسی فضای کسب و کار در کشور و مقایسه با برخی کشورهای مورد بررسی می‌تواند وضعیت کشور را از حیث اجزای شاخص‌های کسب و کار به تصویر بکشد.

بر اساس این گزارش، ایران از لحاظ شاخص آغاز کسب و کار در رتبه ۹۶ قرار دارد که نسبت به سال گزارش سال قبل، ۱۸ رتبه نزول داشته است. از لحاظ شاخص کسب مجوزهای لازم برای آغاز کسب و کار، در جایگاه ۱۶۵ قرار گرفته است که نسبت به سال گذشته یک رتبه نزول داشته است. از لحاظ شاخص استخدام نیروی کار و ثبت دارایی‌ها در رتبه ۱۴۷ قرار دارد که نسبت به گزارش قبلی، تغییری نداشته است.

از لحاظ کسب اعتبارات ایران با پنج رتبه نزول نسبت به گزارش قبلی به جایگاه ۸۴ رسیده است. از لحاظ حمایت از سرمایه‌گذاران با نزول سه پله‌ای در رتبه ۱۶۴ قرار دارد. از لحاظ پرداخت مالیات با سه رتبه نزول به رده ۱۰۴ رسیده است. در تجارت فرامرزی نیز با پنج رتبه کاهش به رتبه ۱۴۲ رسیده

است. از لحاظ اجرای قراردادهای با یک رتبه نزول به رده ۵۶ رسیده است. بستن و تعطیلی کسب و کار تنها بخشی بوده است که ایران در آن پیشرفت داشته است. رتبه ایران از این نظر با ۱۴ پله صعود به ۱۰۷ رسیده است.

در این گزارش همچنین آمده است که در ایران برای آغاز کسب و کار باید از هشت ارگان و سازمان مجوز لازم را اخذ کرد. این شاخص در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا ۴/۸ و در بین کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی ۵/۸ است. اخذ مجوزهای لازم در ایران ۴۷ روز به طول می‌انجامد، در حالی که این رقم در کشورهای منطقه ۲۳/۵ روز و در کشورهای OECD حدود ۱۳/۴ روز است. هزینه آغاز کسب و کار در ایران ۴/۶ درصد درآمد سرانه ناخالص ملی است. این رقم در کشورهای منطقه ۴/۱ درصد و در کشورهای OECD نیز ۴/۹ درصد است.

از لحاظ شاخص سختی و پیچیدگی استخدام نیروی کار (از بین صفر تا صد) ایران عدد ۱۱ را کسب کرده است. این رقم در منطقه خاورمیانه ۲۲/۵ و در کشورهای OECD حدود ۲۵/۷ است. از لحاظ شاخص ساعات کار نیز ایران امتیاز ۶۰ را کسب کرده است. این رقم در بین کشورهای منطقه ۴۱/۱ و در کشورهای OECD حدود ۴۲/۲ است. از لحاظ شاخص سختی اخراج کارگر، ایران نمره ۵۰ را کسب کرده این رقم در کشورهای منطقه ۳۱/۶ و در کشورهای عضو OECD حدود ۳۱/۴ است. هزینه‌های اخراج نیروی کار در ایران معادل ۹۱ هفته حقوق فرد است و این رقم در کشورهای منطقه معادل ۵۳/۶ هفته و در کشورهای OECD حدود ۲۵/۸ هفته است.

برای ثبت دارایی‌ها و اموال در ایران باید به ۹ سازمان و ارگان دولتی مراجعه کرد. این رقم در کشورهای منطقه ۶/۴ و در کشورهای عضو OECD حدود ۴/۷ است. ثبت دارایی‌ها در ایران بیش از ۳۶ روز زمان می‌برد در حالی که این رقم در کشورهای منطقه ۳۷/۴ و در کشورهای OECD بالغ بر ۳۰/۳ روز است. هزینه ثبت دارایی‌ها در ایران معادل ۱۰/۶ درصد ارزش دارایی است و این رقم در کشورهای منطقه معادل ۵/۹ و در کشورهای OECD معادل ۴/۵ درصد است.

برای کسب اعتبار و وام از بانک‌ها شاخص‌های متعددی

وجود دارد. این شاخص‌ها از صفر تا ۱۰ نمره‌گذاری شده‌اند که هر چه این رقم در مورد یک کشور بیشتر باشد دلالت بر وضعیت بهتر آن کشور برای اخذ وام و اعتبارات بانکی است. شاخص مقررات و قوانین دریافت وام در ایران پنج است. این رقم در کشورهای منطقه ۳/۳ و در کشورهای OECD حدود ۶/۸ است. در این شاخص ایران از کشورهای منطقه جلوتر است. از لحاظ شاخص اطلاعات اعتباری ایران نمره سه را کسب کرده است این رقم در کشورهای منطقه ۲/۹ و در کشورهای OECD بیش از ۴/۸ است.

در شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران، ایران نمره سه را کسب کرده است. نمره منطقه از این نظر ۴/۸ و نمره OECD نیز ۵/۸ گزارش شده است. شاخص شفافیت معاملات در ایران ۵، در کشورهای منطقه ۵/۹ و در کشورهای عضو OECD بالغ بر ۵/۹ است. شاخص مسوولیت‌پذیری در ایران چهار، در کشورهای منطقه ۴/۸ و در کشورهای OECD بیش از پنج است. در شاخصی که نشان‌گر میزان توانایی سهامداران برای تعقیب قرار دادن مدیران شرکت‌ها به علت سوءمدیریت است، نمره صفر برای ایران منظور شده است این رقم برای منطقه ۴/۸ و برای کشورهای OECD بالغ بر ۵/۸ محاسبه شده است. همه این شاخص‌ها از صفر تا ده ارزش‌گذاری شده‌اند که هر چه این رقم بیشتر باشد دلالت بر وضعیت بهتر دارد.

در ایران اشخاص حقیقی و حقوقی باید ۲۲ نوع مالیات به صورت مستقیم و غیر مستقیم بپردازند.

این رقم در کشورهای منطقه ۲۲/۸ و در کشورهای OECD حدود ۱۳/۴ است. برای محاسبه و پرداخت مالیات در ایران بیش از ۳۴۴ ساعت زمان لازم است، این رقم در کشورهای منطقه ۲۱۶/۳ ساعت و در کشورهای OECD ۲۱۰/۵ ساعت است. نرخ مالیات بر سود در ایران معادل ۱۷/۹ درصد است و این رقم در کشورهای منطقه معادل ۱۲/۹ و در کشورهای OECD معادل ۱۷/۵ درصد سود است. نرخ مالیات بر نیروی کار در ایران ۲۵/۹ درصد است. این رقم در کشورهای منطقه ۱۶/۳ درصد و در کشورهای OECD نیز ۲۴/۴ درصد است. نرخ کلی مالیات در ایران نیز معادل ۴۴/۲ درصد سود حاصل است. این رقم برای

منطقه ۳۳/۳ درصد و برای OECD بالغ بر ۴۵/۳ درصد است. برای صادرات کالا از طریق مرزها در ایران به ۸ مدرک معتبر نیاز است. این رقم در کشورهای منطقه ۶/۵ و در کشورهای OECD بالغ بر ۴/۵ است. زمان صادرات در ایران بیش از ۲۶ روز است. این رقم در کشورهای منطقه ۲۳/۳ روز و در کشورهای OECD بیش از ۱۰/۷ روز است. هزینه صادرات در مرزهای ایران برای هر کانتینر ۱۰۱۱ دلار است، این رقم در کشورهای همسایه ۱۰۲۴ دلار و در کشورهای OECD بیش از ۱۰۶۹ دلار اعلام شده است. برای واردات کالا از طریق مرزهای ایران به ۱۰ مدرک و سند نیاز است.

این رقم در کشورهای همسایه ۷/۶ و در کشورهای OECD بالغ بر ۵/۱ است. زمان برای واردات کالا به ایران بیش از ۴۲ روز، در کشورهای منطقه ۲۶/۷ و در کشورهای OECD بیش از ۱۱/۴ روز است.

هزینه واردات کالا به ایران ۱۶۵۶ دلار به ازای هر کانتینر، در کشورهای منطقه ۱۲۰۴ دلار و در کشورهای OECD بیش از ۱۱۳۲ دلار است.

برای نهایی شدن و اجرای قراردادهای تجاری در ایران ۳۹ مرحله وجود دارد که این رقم در کشورهای منطقه ۴۳/۷ و در کشورهای OECD بیش از ۳۰/۸ مرحله است. برای نهایی شدن قراردادهای تجاری در ایران بیش از ۵۲۰ روز زمان نیاز است و این رقم در کشورهای منطقه ۶۸۸ روز و در کشورهای OECD بیش از ۴۶۲ روز است.

هزینه و زمان اعلام ورشکستگی و تعطیلی یک فعالیت تجاری در کشورهای مختلف، متفاوت است و این مساله بستگی به قوت و ضعف قوانین مربوط به ورشکستگی تجاری دارد. زمان تعطیلی یک فعالیت تجاری و اعلام ورشکستگی در ایران بیش از ۴/۵ سال، در کشورهای منطقه ۳/۵ و در کشورهای OECD

بیش از ۱/۷ سال است. هزینه تعطیلی یک فعالیت تجاری در ایران معادل ۹ درصد ارزش دارایی، در کشورهای منطقه معادل ۱۴/۱ و در کشورهای OECD بیش از ۸/۴ درصد است.

این گزارش می‌افزاید: چین در میان اقتصادی‌های نوظهور، به لحاظ دسترسی به اعتبار، پرداخت مالیات و اجرای قراردادهای، از بهترین وضعیت برخوردار است.

کشورهای عربستان، امارات، بحرین، قطر، کویت، عمان، تونس، لبنان، اردن، مراکش، مصر، سوریه و الجزایر وضعیت مناسب‌تری از ایران در شاخص فضای کسب و کار قرار دارند.

جدول (۸) رتبه ایران و برخی کشورهای منتخب را در شاخص فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۸ نشان می‌دهد.

بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول ایران در شاخص کلی کسب و کار در بالاترین رتبه قرار دارد. لیکن با نگاهی به اجزاء شاخص‌ها ملاحظه می‌گردد که ایران در برخی شاخص‌ها از وضعیت مناسب‌تری نسبت به برخی کشورها برخوردار است. به عنوان مثال در شاخص شروع کسب و کار نسبت به کشورهای هند، چین و امارات مناسب‌تر عمل کرده است.

در مورد شاخص اجرای قراردادهای ایران از کشورهای هند، عربستان سعودی و امارات جلوتر بوده است. شایان ذکر است که عربستان در میان کشورهای منطقه در شاخص کلی از رتبه یک برخوردار است. همچنان که در بالا ذکر شده در اجرای قراردادهای در ایران ۳۹ مرحله باید طی شود در حالی که در منطقه به‌طور متوسط ۴۳/۷ مرحله باید طی شود.

این شاخص برای فرانسه ۳۰ مرحله است. برای نهایی شدن قراردادهای تجاری همان طور که قبلاً ذکر شد در ایران ۵۲۰ روز زمان نیاز است و این رقم در کشورهای OECD بیش از ۴۶۲ روز و برای فرانسه ۳۳۰ روز است.

جدول ۸- رتبه ایران و برخی کشورهای منتخب در شاخص فضای کسب و کارها در سال ۲۰۰۸

شاخص‌ها	فرانسه	امارات	عربستان	مالزی	چین	ترکیه	ایران	هند
انجام آسان کسب و کار								
شروع کسب و کار								
جوازهای کسب و کار								
اشتغال نیروی کار								
ثبت دارایی								
بدست آوردن اعتبارات								
حمایت از سرمایه‌گذاران								
پرداخت مالیات‌ها								
تجارت با سایر کسب و کارها								
اجرای قراردادهای								
پایان کسب و کار								

source: World bank (2008).doing business.org

معمولاً محیط کسب و کار به سه دسته کشورهای با فضای کسب و کار پیش‌برنده، کشورهای با فضای کسب و کار خنثی و کشورهای با فضای کسب و کار بازدارنده تقسیم می‌شوند. در کشورهای با فضای کسب و کار بازدارنده برآیند عوامل، هزینه‌ها ساز است و هزینه ورود و انجام فعالیت‌های کسب و کار بالا است و عملاً انگیزه‌ای برای ورود به چنین فضایی برای سرمایه‌گذاران وجود نخواهد داشت و بدیهی است در چنین فضایی سرمایه‌های کشور به جای حرکت به سمت بخش تولید و صنعت به سمت بخش دلالی و بورس بازی حرکت کرده و اقتصاد کشور را دچار چالش‌های جدی می‌نماید که سال‌ها شاهد این معضل هستیم. با توجه به رتبه ایران و وضعیت شاخص‌ها ایران در زمره کشورهای با فضای کسب و کار خنثی و بازدارنده ارزیابی می‌شود و شاید کفه ترازو به سمت بازدارنده بیشتر باشد.

مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار کشور که باید بدان توجه جدی نمود عبارتند از: محیط سیاسی، محیط اقتصاد کلان، فرصت‌های بازار، تسهیل فرایند جذب سرمایه خارجی، کاهش رویه‌های صادرات و واردات کشور و کنترل ارزی، بهبود وضعیت سیستم مالیاتی، تامین مالی صادرات و واردات، بازار کار و زیرساخت‌ها.

به نظر می‌رسد با اصلاح ساختار اقتصادی کشور بر اساس فاکتورهای بالا می‌توان فضای کسب و کار کشور را به سمت

جمع‌بندی و ملاحظات

بررسی گزارشات بانک جهانی در مورد شاخص فضای کسب و کار و شاخص آزادی اقتصادی که بر اساس شاخص‌های بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و واحد اطلاعات اقتصادی اکونومیست محاسبه می‌شود نشان می‌دهد که در حال حاضر ایران در شاخص‌های مرتبط با محیط کسب و کار (شاخص کلی) در مقایسه با کشورهای منطقه، در جایگاه مناسبی قرار ندارد. هر چند در برخی شاخص‌های ممکن است بالاتر از کشورهای منطقه باشد.

همچنین در این گزارش وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی مورد ارزیابی قرار گرفته و با برخی کشورها نیز مقایسه شده است. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که بر اساس این گزارش، ایران با کسب امتیاز ۰/۷۵۹ در میان ۱۷۷ کشور جایگاه ۹۴ را به خود اختصاص داده و در گروه کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار گرفته است.

مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۰۷ با رتبه آن در سال ۲۰۰۶ نشان می‌دهد که ایران دو پله صعود کرده و این آمار نشان‌دهنده بهتر شدن وضعیت کشورمان از لحاظ اقتصادی و اجتماعی است. با این وجود سرعت بهبود در وضعیت شاخص فوق با کندی صورت می‌گیرد.

ایجاد فضای پیش‌برنده سوق داد.

نکته دیگری که باید به مباحث فوق‌افزود و اهمیت مضاعفی دارد، توانمندسازی بخش خصوصی کشور است و این توانمندسازی باید از طریق تحقیق و توسعه و هدایت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سمت آنان صورت پذیرد. بدیهی است هدایت و جذب سرمایه خارجی نبایستی فقط به تولید کالا در کشور منجر شود بلکه لازم است یادگیری تکنولوژیکی یا به عبارت دیگر انتقال و توسعه تکنولوژی بایستی مد نظر قرار گیرد.

آنچه که در تدوین یک برنامه منسجم و اتخاذ سیاست‌های مناسب لازم است، این است که باید بسته‌های سیاستی طراحی

شده با یکدیگر سازگار و منسجم باشند تا در جهت ایجاد فضای کسب و کار مناسب برای فعالیت بخش خصوصی مؤثر باشد.

منابع

گزارشات فضای کسب و کار بانک جهانی در سال ۲۰۰۸
(Doing Business 2008)، کلی و کشوری

گزارش شاخص توسعه انسانی سازمان ملل، یونیدو سال ۲۰۰۷

گزارش شاخص آزادی اقتصادی، بنیاد هریتیج، سال ۲۰۰۸
(www.Heritage.org)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی